
ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΜΙΑ ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΚΑΙ ΙΩΑΣΑΦ (†έπαυθίς† 27, 154)

Το κεφ. 27 της Ιστορίας του Βαρλαάμ και Ιωάσαφ είναι μια υπεράσπιση του χριστιανισμού απέναντι στις παλιές θρησκείες και προέρχεται, όπως έχει από καιρό διαπιστωθεί, από το χαμένο ελληνικό κείμενο της Απολογίας του Αριστείδη. Κατά την απαρίθμηση των αρχαίων θεών και των ελαττωμάτων τους, ο λόγος είναι για τον Απόλλωνα: πώς είναι δυνατόν να είναι θεός κάποιος που κυνηγάει και παίζει κιθάρα (κεφ. 27, 153-156);

Τὸν δὲ Ἀπόλλωνα παρεισάγουσι θεὸν εἶναι ζηλωτὴν, ἔτι δὲ καὶ τόξον καὶ φαρέτραν κρατοῦντα, ποτὲ δὲ καὶ κιθάραν καὶ †έπαυθίδα†, καὶ μαντευόμενον τοῖς ἀνθρώποις χάριν μισθοῦ. Ἄρα ἐπενδεής ἐστιν· ὅπερ οὐκ ἐνδέχεται θεὸν εἶναι ἐνδεῆ καὶ ζηλωτὴν καὶ κιθαρωδόν.

Στο χωρίο έχουμε να κάνουμε με δύο παραστάσεις του Απόλλωνα, που αντιβαίνουν στην ιδιότητα του θεού σύμφωνα με τη χριστιανική αντίληψη: του Απόλλωνα κυνηγού με τόξο και φαρέτρα και του Απόλλωνα κιθαρωδού με κιθάρα και την ανύπαρκτη επαυθίδα.¹

Στην πρόσφατη και ουσιαστικά πρώτη κριτική έκδοση του κειμένου από τον Robert Volk το χωρίο μένει αθεράπευτο² και στον πίνακα λέξεων το λήμμα †έπαυθίς† είναι το μοναδικό, απ' ό,τι βλέπουμε, λήμμα που τοποθετείται ανάμεσα σε σταυρούς.³ Ήδη πριν από χρόνια, κατά την

1. Στο λεξικό του Lampe η λέξη χαρακτηρίζεται vox nihili, πρβ. Lampe, σ. 511, λ. έπαυθίς.

2. Die Schriften des Johannes von Damaskos. VI/2. Historia animae utilis de Barlaam et Joasaph (spuria). Text und zehn Appendices besorgt von Robert Volk [Patristische Texte und Studien, 60], Βερολίνο 2006. Το κείμενο δημοσιεύτηκε στο πλαίσιο της έκδοσης των έργων του Ιωάννη Δαμασκηνού, ο εκδότης όμως δεν πιστεύει με κανένα τρόπο στη γνησιότητα της προσγραφής. Θα ακολουθήσει ένας πρώτος ημίτομος αφιερωμένος εξολοκλήρου στην εισαγωγή.

3. Στον πίνακα λέξεων συναντούμε και ένα μικρό αριθμό λημμάτων με ερωτηματικό, που προέρχονται όμως από τα κείμενα των Appendices. Το υποτιθέμενο λήμμα δεν είναι

προκαταρκτική φάση της έκδοσης, ο εκδότης είχε προαγγείλει ότι η γραφή αυτή που αντιπροσωπεύεται στην καλύτερη ομάδα των χειρογράφων – την ονόμαζε τότε U (= urtextnahe) – θα παρέμενε δυστυχώς αμετάβλητη στην προσεχή έκδοσή του.⁴ Το κριτικό υπόμνημα προσφέρει ως μοναδική εναλλακτική γραφή έπανθίδα N, αυτή προέρχεται όμως από μεταγενέστερη επεξεργασία του κειμένου και αποτελεί προφανή φθορά του έπαυθίδα.

Μια πρώτη διόρθωση επιχείρησε ο Boissonade στην editio princeps του κειμένου⁵ από παρισινά χφφ.: πηκτίδα. Η έκδοση των G. R. Woodward και H. Mattingly,⁶ η οποία κατά τα άλλα ακολουθεί το κείμενο του Boissonade, προτείνει τη διόρθωση λαβουῶτον, που ορθά θεωρείται απαράδεκτη από τον εκδότη, αφού προέρχεται από νεοελληνική δημώδη διασκευή του κειμένου.⁷ Ασχολίαστη παραμένει αντίθετα μία ακόμη γραφή που προτείνουν οι Woodward και Mattingly από χφ. του Pembroke College (17ος αι.): έπαυλίδα.⁸ Η αγγλική μετάφραση αποδίδει flute, η λατινική tibiam και η γαλλική fleute.⁹ Η σωζόμενη συριακή μετάφραση της Απολογίας του Αριστείδη προσφέρει στην αγγλική απόδοση του Harris: plectrum,¹⁰ αλλά η συριακή μετάφραση δεν είναι δεσμευτική· τόσο αυτή όσο και η ιστορία του Βαρλαάμ δεν ακολουθούν πιστά το κείμενο της Απολογίας. Εξάλλου, αν προσέξουμε τα σχόλια, θα διαπιστώσουμε ότι το plectrum δεν είναι η ακριβής μετάφραση της αντίστοιχης συριακής λέξης, αλλά μάλλον υπόθεση του Harris: «The last word might mean the “plectrum” or it might mean another musical instrument».¹¹

πάντα σωστό: βράξ (?)· έκδυσάμενος τούς χιτώνας μόνον μετὰ βραχὸς ἦν Append. IV, 83. Το σωστό λήμμα θα ήταν βράκα. Για τριτόκλιτες γενικές πρωτόκλιτων θηλυκών ουσιαστικών βλ. π.χ. G. N. Hatzidakis, *Einleitung in die neugriechische Grammatik*, Λιψία 1892, σσ. 54-55, 230-231. γέρον (?)· τὰ γέρα τῶν πόνων ληψόμενος Append. III, 138. Το σωστό είναι φυσικά γέρας. Αλλά οι ελάχιστες αβλεψίες δεν μειώνουν καθόλου την αξία του φιλολογικού άθλου που επιτέλεσε ο εκδότης.

4. Robert Volk, «Urtext und Modifikationen des griechischen Barlaam-Romans. Prolegomena zur Neuasgabe», *BZ* 86/87 (1993-1994) 442-461: «Diese in praktisch allen Editionshandschriften auftretende vox nihili wird somit leider auch im Lesetext der neuen Ausgabe verbleiben» (σ. 452).

5. J. Fr. Boissonade, *Anecdota Graeca*, τ. 4, Παρίσι 1832, σσ. 1-365.

6. St. John Damascene, *Barlaam and Ioasaph*. With an English translation by G. R. Woodward and H. Mattingly [The Loeb Classical Library, 34], Λονδίνο - Cambridge Mass. 1914.

7. Volk, ό.π., σ. 452 σημ. 45.

8. Woodward – Mattingly, ό.π., σ. 410 σημ. 1.

9. Πρβ. τη σημ. 75 στην έκδοση της PG 96, 856-1250, που και αυτή ακολουθεί το κείμενο του Boissonade.

10. J. R. Harris, *The Apology of Aristides on Behalf of the Christians from a Syriac ms. Preserved on Mount Sinai* [Texts and Studies I,1], Κέμπριτζ 1891, σ. 44.

11. Harris, ό.π., σ. 60.

Είναι όμως ανάγκη να υποθέσουμε ένα – δεύτερο! – όργανο; Η παραλληλία των δύο παραστάσεων ευνοεί περισσότερο μια σύνδεση συμπλεκτική: κυνηγός = τόξο και φαρέτρα, κιθαρωδός = κιθάρα και *επαυθίς (όχι διαζευκτική: κιθάρα ή *επαυθίς). Ο Απόλλων Κιθαρωδός παρουσιάζεται συνήθως στην κλασική περίοδο με κιθάρα και ένα μακρύ ένδυμα, ενώ στα ελληνιστικά και στα ρωμαϊκά ελαφρότερα ντυμένος ή γυμνός με κιθάρα και έναν μόνο μανδύα.¹² Μια ονομασία που δηλώνει τον μανδύα είναι: *ἐφαπτίς*. Η λέξη είναι ικανοποιητικά μαρτυρημένη. Στα έργα τέχνης παριστάνεται σαν ένα τετράγωνο ύφασμα, του οποίου η επάνω άκρη είναι ριγμένη στον ένα ώμο ή περασμένη στον λαϊμό και συνδεμένη με μια πόρπη, ενώ η κάτω άκρη είναι τυλιγμένη στο αριστερό χέρι.¹³

Στις παλιότερες πηγές απαντά ως ένδυμα των οπλιτών, ενώ αργότερα χρησιμοποιείται ως συνώνυμο της χλαμύδας: *λόκκη· χλαμύς, ἐφαπτίς* (Hσύχ. λ 1252)· *Ζειρά: ἤτοι σειρά, ὡς τινες· ἢ ἔνδυμά τι, ὃ ἐπενεδύοντο μετὰ τοὺς χιτῶνας, ὡσπερ ἐφαπτίδας* (Σούδα ζ 46 Adler). Μια διαφοροποίηση έχουμε στα Σχόλια στον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα (O. Stählin – U. Treu, *Clemens Alexandrinus*, τ. 1, Βερολίνο ³1972, 333): *ἢ δὲ ἐφαπτίς ταῦτόν μὲν τῇ χλαίνῃ (περιβλήματα γὰρ ἄμφω μανδουώδη ἐπὶ τοῖς ἱματίοις ἀναβαλλόμενα), πολυτελεστέρα μέντοι ἢ ἐφαπτίς τῆς χλαίνης*. Ενδιαφέρουσα είναι η μαρτυρία του συγχρόνου της Απολογίας του Αριστείδη γραμματικού Αἰλίου Διονύσιου (2ος μ.Χ. αι.), όπου η *ἐφαπτίς* αναφέρεται σε συνάφεια με τους κιθαρωδούς: *ἐπιπόρπαμα· ἢ τῶν κιθαρωδῶν ἐφαπτίς* (Αττ. Ονόματα ε 58, H. Erbse, *Untersuchungen zu den Attizistischen Lexika* [Abh. Akad. Berl. phil.-hist. Kl., Nr. 2, 1949], Βερολίνο 1950, 119). Το λήμμα χρησιμοποιεί αργότερα ο Ευστάθιος: *ἐπιπόρπημα κατὰ τοὺς παλαιούς ἢ τῶν κιθαρωδῶν ἐφαπτίς* (Σχολ. Ιλ. M 294, M. v. d. Valk *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*, τ. 3, Λέιντεν 1979, 394, 12).

Μια ενδεχόμενη αντίρρηση για τη διόρθωση *ἐφαπτίδα* θα προκαλούσε ίσως η εξάρτηση από το κρατοῦντα: ο θεός κρατά φυσικά την κιθάρα, κρατά όμως ένα μανδύα; Μια δυνατότητα είναι να δώσουμε στο ρήμα όχι τη στενότερη σημασία «κρατώ στο χέρι μου, βαστώ», αλλά την ευρύτερη σημασία «έχω, φέρω»· έτσι θα αποκτούσε εξάλλου νόημα και

12. W. Lambrinudakis κ.ά., «Apollon», *LIMC* 2, 1 (1984) 183-387, ιδιαίτερα σσ. 199-213· M. Flashar, *Apollon Kitharodos*, Κολωνία 1992· Evelyn B. Harrison, «Apollo's Cloak», στο G. Kopcke – M. B. Moore (επιμ.), *Studies in Classical Art and Archaeology. A Tribute to Peter Heinrich von Blanckenhagen*, Locust Valley, N.Y. 1979, σσ. 91-98.

13. Προβλ. *LSJ* και τις μαρτυρίες στον *TLG*, βλ. ακόμη E. Saglio, «Ephaptis», *Dictionnaire des antiquites grecques et romaines* 2, 2 (1892) 620-621· Adelung, «Ephaptis», *RE* 5 10 (1905) 2735· Christopher H. Hallett, *The Roman Nude: Heroic Portrait Statuary 200 BC-AD 300* [Oxford Studies in Ancient Culture and Representation], Οξφόρδη 2005, σσ. 48, 51 σημ. 36.

το πρώτο ζεύγος (τόξον και φαρέτραν κρατούντα): ο Απόλλων κρατάει βέβαια το τόξο, όχι όμως τη φαρέτρα που είναι κρεμασμένη στον ώμο του, αυτήν απλώς τη φέρει / έχει. Αλλά και η στενή, σημερινή σημασία του ρήματος, δεν αποτελεί εμπόδιο για τη διόρθωση: η *έφαπτις*, όπως είδαμε παραπάνω, κρατιέται συνήθως τυλιγμένη στο ένα χέρι.¹⁴

Παλαιογραφικά η διόρθωση δεν παρουσιάζει προβλήματα. Ανάλογες φθορές που έχουν προκύψει από ακουστικά σφάλματα έχει εντοπίσει ο Volk στην ομάδα των χειρογράφων U: *ἀκριβεῖς* αντί *ἀτριβεῖς* *φάραγγας*· *αἱ σκηναὶ* και *τὰ ἐνύπνια τοῦ βίου* αντί *αἱ σκιαί*.¹⁵ Η εναλλαγή *έφαπτιδα* > *έπαφτιδα* και η υπερδιορθωτική τροπή *έπαυθιδα* εντάσσεται ασφαλώς σε αυτήν την κατηγορία.

Μόναχο

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΝΕΖΗΣ

14. Βλ. παραπάνω, σημ. 13.

15. Volk, *ό.π.*, σ. 452.